

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

творческого процесса и служит механизмом получения, переосмысления сознательности и деятельности будущего работника службы МЧС.

Ключевые слова: профессиональное обучение, рефлексивные способности, рефлексия, самопознание, самореализация.

Lyudmila Yevsyukova

Peculiarities of professional training of the Emergency Situations Ministry future specialists

Summary. *Reflexive abilities development of the Emergency Situations Ministry specialists as well as the problem of their professional formation which is impossible without creative self-realization and improvement have been considered in the article. The author also determines reflection as an important system-creating factor of creative process, professional gain, consciousness re-comprehend and activity of Emergency Situations Ministry future employees.*

Key words: professional training, reflexive abilities, reflection, self-cognition, self-regulation.

УДК: 376:304:159.9

**Світлана Зінченко,
м. Київ**

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА НАВЧАННЯ В ДОРОСЛОМУ ВІЦІ: СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ

На сучасному етапі в Україні все більше уваги приділяється розвитку освіти дорослих. Відповідно освіта дорослих стає важливим фактором соціально-психологічного розвитку особистості на всіх етапах її життєвого і професійного шляху. Адже у дорослих виникає необхідність постійного оновлення знань.

При цьому слід зважати на те, що дорослість є найтривалішим періодом життя людини, впродовж якого вона досягає найвищого рівня в розвитку Я-концепції, гармонії в собі й у взаємодії зі світом, у пізнанні й реалізації своїх можливостей, самостверджується у професії, суспільстві, облаштовує сімейне життя, піклується не тільки про себе, а й про своїх близьких. Неминучими стають для неї і різноманітні вікові кризи, спричинені послабленням психофізичних функцій, зниженням можливостей, зміною провідних видів діяльності, а також соціального статусу.

Проте не існує єдиних підходів щодо визначення терміну “доросла людина”. Це пояснюється тим, що залежно від розуміння самого суб’єкта процесу навчання, будується і теорія навчання, і його організація. Неможливо розглядати цей феномен без урахування соціальної, психологічної, педагогічної та інших точок зору [7].

У дослідженнях сучасних науковців І. Анциферової, С. Григор’єва, Д. Константиновського, Р. Коулі, Л. Лук’янової, Н. Ничкало, Д. Нолла, М. Ноулза, К. Роджерса, М. Удальцової навчання дорослих аналізується як особливий вид діяльності, як фактор, що посилює диференціацію та

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

соціальну мобільність у суспільстві.

Стверджувати, що конкретна людина перебуває на певній стадії дорослості, досить складно, оскільки на її поведінку та розвиток суттєво впливають особливості життєвого шляху, суб'єктивне уявлення про себе і свій вік. Тому часто щодо дорослої людини використовують поняття “віковий час” – внутрішній часовий графік життя; спосіб виявлення того, наскільки людина у своєму розвитку випереджає ключові соціальні події, що припадають на період дорослості, або відстає від них. Такими подіями є навчання у навчальному закладі, одруження, народження дітей, досягнення певного соціального статусу, вихід на пенсію тощо.

Для визначення віку людини використовують також поняття “біологічний вік”, “соціальний вік” і “психологічний вік”.

Біологічний вік найчастіше вказує на відповідність стану організму та його функціональних систем певному моменту життя людини. Межі його не є чітко окресленими, оскільки існують значні відмінності тривалості життя, стану здоров'я людей. Його беруть до уваги передусім під час розгляду закономірностей розвитку когнітивної сфери, зіставляючи її особливості з особливостями динаміки психофізіологічних функцій, які визначають закономірності дії пізнавальних процесів. Це зумовлено тим, що будь-яка психічна властивість формується як певне поєднання психофізіологічних функцій (сенсорної, мнемічної, моторної), дій з різними операціями (перцептивні, мнемічні, логічні та ін.) і мотивацій (потреби, настанови, інтереси та ціннісні орієнтації). Психологічний вік вказує на рівень адаптованості людини до вимог навколишнього світу, характеризує розвиток її інтелекту, здатність до навчання, рухові навички, а також такі суб'єктивні фактори, як ідентичність, життєвий план, переживання, установки, мотиви тощо. Соціальний вік визначають з огляду на відповідність становища людини існуючим у конкретному соціумі нормам [5].

Відповідно доросла людина повинна вирішувати безліч складних соціальних завдань, долати професійні та особистісні випробування, переживати втрати, які часто загрожують її психічному здоров'ю. Досягнення соціальної зрілості є передумовою самостійності дорослої людини на роботі й у сім'ї, реалізації її здібностей і мрій. Вона здатна критично оцінити життя, приймаючи рішення про правильність обраного життєвого шляху чи шукаючи нову ідентичність.

Таким чином, розвиток особистості дорослої людини відбувається за такими напрямками [3]:

а) зростання самостійності людини, її свободи та відповідальності, розвиток індивідуальності (неповторності), творчого ставлення до дійсності та власного життєвого шляху;

б) посилення соціально-духовної інтегрованості людини, соціальної відповідальності, збагачення форм її життєдіяльності.

Тобто розвиток особистості є безмежним процесом, що відбувається впродовж усього життя людини. Психічний розвиток є основним способом існування особистості, зокрема й дорослої людини. У

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

дорослих вікових групах він відбувається за своєрідного поєднання її стабільністю. Якщо в пізнавальній сфері людини на момент переходу до дорослого життя основні структури вже сформовані, то у структурі її особистості настає період глибоких змін.

Слід зазначити, що у дорослому віці розвиток ніколи не відбувається прямолінійно, а лише як накопичення та розширення раніше засвоєних життєвих принципів, поглядів, потреб і соціальних настанов. На всіх стадіях дорослості розвиток є нерівномірним, у ньому спостерігаються літичні (пов'язані з важкими захворюваннями) та кризові періоди, під час яких активізуються інволюційні процеси, відбуваються переходи на нові рівні розвитку (трансформації у мотиваційно-смісловій сфері особистості зумовлюють нове розуміння сутності і сенсу життя). Але на відміну від криз дитинства, кризи дорослості відбуваються більш приховано, не так гостро і бурхливо, жорстко не прив'язані до певних хронологічних меж.

Розвиток дорослої людини супроводжують кризи тридцятиріччя, середини життя і переходу до старості. Вони можуть бути швидкими чи подовжуватися в часі й перетворюватися на постійний негативний стан людини. Особливо складні особистісні проблеми можуть перетворити вікову кризу на затяжну життєву зі складним перебігом. Усі кризи дорослості мають спільну природу – кардинальні зміни способу життя й діяльності людини, але причини виникнення та шляхи їх подолання на різних стадіях є різними і суто індивідуальними.

Вікові кризи не є неминучими, оскільки розвиток дорослої людини залежить від її готовності до пов'язаних із віком змін та проблем дорослого життя. Детальне планування свого майбутнього, внутрішня готовність до активного вирішення проблем сприяють запобіганню кризам дорослості, подоланню складних періодів власного життя.

Отже, психічний і особистісний розвиток не обмежується стадіями дорослості. Він характеризується непрямолінійністю, нерівномірністю психічних функцій і наявністю криз [5].

У зв'язку з цим людина в усі періоди її життя здатна оволодівати новими знаннями, а у процесі трудової діяльності оволодівати новими і суміжними професіями. Ось чому для забезпечення таких можливостей необхідно враховувати аспекти (див. табл. 1), пов'язані з розвитком творчих здібностей особистості [4].

Таблиця 1
Основні аспекти розвитку творчих здібностей дорослих

№ з/п	Назва аспекту	Зміст аспекту
1.	Віковий	спрямований на діагностику задатків і здібностей особистості засобами андрагогіки та геронтології
2.	Освітній	націлений на діагностику та розвиток знань і умінь в системі професійної

		та неперервної освіти
3.	Професійний	пов'язаний з визначенням можливостей і результатів здійснення трудової діяльності через з'ясування профпридатності, психологічної готовності до певного виду праці та міри соціальної відповідальності за її процес і результати
4.	Креативний	визначає рівень професіоналізму, потенціал його вдосконалення згідно з мірою майстерності та оцінки соціальної значущості інновацій, отриманих в процесі творчості
5.	Рефлексивний	забезпечує оптимальну взаємодію аспектів, зазначених вище

Крім того, доросла людина, навчаючись, використовує знання з тих галузей, які потрібні їй для самореалізації. Лише у цьому випадку відбувається збагачення інтелектуального потенціалу й емоційно-вольової сфери, яке призводить до якісних змін, що дозволяють людині по-новому поглянути на себе і навколишній світ.

Тому основними принципами андрагогіки є [1]: принцип пріоритетності самостійного навчання. Для того, щоб практично використовувати цей принцип, необхідна значна попередня підготовка – складання програм навчання, підбір і тиражування навчального матеріалу, створення комп'ютерних програм. Цей принцип забезпечує для дорослої людини можливість ознайомлення з навчальними матеріалами, запам'ятовування термінів, понять, класифікацій, усвідомлення процесів і технологій їх виконання. Значну допомогу в цьому надає сучасне дистанційне навчання; принцип спільної діяльності того, хто навчається, з одногрупниками та вчителем. Відправною точкою процесу навчання є виявлення потреб учнів. Інтерв'ю, групові обговорення дозволяють виявити ці потреби. Причому необхідно з'ясувати погляди на предмет навчання з точки зору того, хто навчається, його керівника, підлеглого і партнера; принцип використання позитивного життєвого досвіду (перш за все, соціального і професійного), практичних знань, умінь, навичок того, хто навчається, як джерел формалізації нових знань. Цей принцип заснований на активних методах навчання, що стимулюють творчу роботу дорослих учнів. З іншого боку, увага повинна приділятися й індивідуальній роботі. Індивідуальна робота полягає також і в діалозі дорослого учня та вчителя, спрямованому на взаємну передачу інформації та знань. При цьому здійснюється формалізація емпіричних знань; принцип коригування застарілого досвіду й особистісних установок, що перешкоджають засвоєнню нових знань. Може бути використаний як професійний, так і

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

соціальний досвід, який вступає в суперечність з вимогами часу. Наприклад, висококваліфікований фахівець може бути налаштований на індивідуальну роботу, на приховування особистих знань, неприйняття нових перспективних працівників, бачачи в них загрозу для власного блага; принцип індивідуального підходу до навчання на основі особистісних потреб, з урахуванням соціально-психологічних характеристик особистості. Основу індивідуального підходу складає оцінка того, хто навчається, аналіз його професійної діяльності, соціального статусу і характеру взаємин в колективі. Попередні інтерв'ю, анкетування, тестування дозволяють побудувати соціально-психологічний портрет того, хто навчається; принцип елективності навчання полягає в наданні дорослому учневі свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, часу, місця навчання, оцінювання результатів навчання; принцип рефлексивності. Цей принцип заснований на свідомому відношенні учня до навчання, що, у свою чергу, є головною частиною самомотивації того, хто навчається; принцип затребуваності результатів навчання дорослого учня. Виходячи з цього принципу, перед плануванням і організацією навчання необхідні дослідження й аналіз діяльності, що дозволить сформулювати цілі та завдання навчання; принцип системності навчання полягає у відповідності цілей і змісту навчання його формам, методам, засобам навчання й оцінці результатів. Системність можна розуміти і як систематичність, тобто неперервність чи регулярність навчання, причому з урахуванням результатів попереднього навчання і нових потреб у навчанні; принцип актуалізації результатів навчання (їх швидке використання на практиці). Дотримання цього принципу забезпечується попередніми принципами – системності, практичної затребуваності результатів навчання, індивідуального підходу, використання напрацьованого досвіду; принцип розвитку того, хто навчається. Навчання повинно бути направлене на вдосконалення особистості, створення здібностей до самонавчання, збагнення новими знаннями, вміннями, навичками в процесі практичної діяльності людини.

Відповідно соціально-рольова освіта дорослих, яка сприяє самовизначенню людини в різних сферах діяльності, покликана дати можливість людині набути чи вдосконалити професійні знання, уміння, навички, необхідні у сфері виробничого життя; знання, уміння, навички і якості, необхідні їй у суспільному (колективному) і сімейному (особистому) житті. Це пов'язано з навчанням дорослої людини в галузі філософії, соціології, психології, педагогіки, андрагогіки, медицини, права, економіки. Особливостями змісту всіх напрямів освіти дорослих, крім загальної середньої й професійної, є функціональна залежність її від потреб конкретної особистості й відсутність твердої її прив'язки до традиційних рівнів освіти (початкова, середня, вища) [7].

Отже, будь-яка соціальна дія, будь-яка форма або спосіб поведінки, що здійснюється вперше, усе, що сприяє накопиченню знань про світ, способи поведінки в ньому, пов'язані зі становленням особистості, її визначенням.

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Проте навчання впродовж життя досить часто визначається зовнішніми вимогами. Викладачі, працевластувачі чи конкуренти спонукають нас опанувати певні знання, і ми намагаємося вчитися, щоб досягти мети, а не тому, що навчання приносить нам задоволення. Такий тип навчання можна позначити як “керуване ззовні” чи “інституціональне навчання”. Філософію інституціонального навчання можна спостерігати всюди: у вищих навчальних закладах, на курсах, на тренінгах організаційного розвитку. Дорослі стикаються з цією моделлю і коли навчаються самі, і коли виступають у ролі викладачів, тренерів.

Ця філософія навчання пов'язана з рядом передумов:

1. Навчання має цілеспрямований характер (учень прагне досягти певної мети – отримати нові знання, уміння, навички, якими він до цього не володів).

2. Мета і зміст знань мають бути чітко визначені (час учня не витрачається на другорядні деталі).

3. Способи досягнення мети можуть розрізнятися.

5. Велике значення має ефективність процесу навчання (коли мета і навчальний матеріал чітко визначені, можна знайти кращий спосіб навчання).

6. Швидкість навчання також важлива у навчальному процесі. (чим швидше учень просувається вперед, тим краще).

7. Велику роль відіграє обсяг навчального матеріалу (чим він більший, тим краще) [6].

Інституціональне навчання орієнтоване на знаходження правильної відповіді. Тобто інституціональне навчання є не лише системою передачі знань, але і системою контролю. Таким чином, йдеться передусім про навчання на заданих умовах. Є певний матеріал, який треба вивчити, і учень діє за встановленими правилами. Все визначено заздалегідь: темп навчання, навчальний матеріал, методи оцінювання, організація простору. За таких умов навчання нікому не приносить задоволення.

Тому з 50-х років в освіті дорослих впроваджуються нові форми організації навчання. Зважаючи на цю обставину, зменшується домінуюча роль того, хто навчає; у навчальному процесі активно використовується взаємодія учнів; навчання стає цілісним і практично орієнтованим. Учні самі можуть визначати цілі навчання та розділяють з викладачем відповідальність за навчальний процес.

Враховуючи зазначене вище, учні вчать передусім завдяки власній активній роботі. Навіть необхідні теоретичні “вкраплення”, як правило, короткі та відіграють другорядну роль.

Поява і посилення наряду з шкільними традиційними формами нових, альтернативних форм набуття знань не слід вважати тимчасовим явищем, що свідчить про кризу освітньої системи. Хоча криза дійсно існує, слід розуміти, що ці нові форми є вираженням становлення неперервної освіти, що припускає множинність і альтернативність форм освіти.

При цьому дорослі можуть навчатися через досвід; через

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

спостереження і рефлексію; за допомогою абстрактної концептуалізації; шляхом активного експериментування. Неможливо ефективно навчитися чому-небудь, вивчаючи теорію чи слухаючи лекції. Проте не може бути ефективним і навчання, у процесі якого нові дії виконуються бездумно, без аналізу й підведення підсумків. Тобто навчання дорослих складається з ряду взаємопов'язаних циклів:

1. Отримання безпосереднього досвіду.
2. Спостереження, в ході якого ученя обмірковує те, про що він дізнався.
3. Осмислення нових знань, їх теоретичне узагальнення.
4. Експериментальна перевірка нових знань і самостійне застосування їх на практиці [2].

Отже, освіта дорослих є основою психологічного розвитку особистості, поступального збагачення її творчого потенціалу. Крім цього, вона є інтеграційним елементом життєдіяльності особистості, умовою постійного формування індивідуального досвіду в процесі засвоєння досвіду соціального на усіх етапах життєвого шляху дорослої людини як активного суб'єкта пізнання, навчання, праці, спілкування.

Література

1. Андрагогіка: принципи практичного навчання для дорослих [Електронний ресурс]. – Режим доступу 25.01.2012: <http://toplutsk.com/articles-article_398.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
2. Базарова Г. Особенности обучения взрослых / Базарова Гули // Менеджер по персоналу. – 2007. – № 2. – С. 12-13.
3. Громкова М.Т. Андрагогіка: теорія и практика образования взрослых: учеб. пособ. / М.Т. Громкова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 495 с.
4. Место акмеологии в системе наук [Электронный ресурс]. – Режим доступа 16.03.2011: <http://psy-site.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=2195:2010-03-26-19-19-15&catid=35:2009-12-15-12-19-25&Itemid=56>. – Загл. с экрана. – Язык рус.
5. Психологія дорослості [Електронний ресурс]. – Режим доступу 29.04.2011: <http://kobzar1814.blogspot.com/2011/05/blog-post_9385.html>. – Загол. з екрану. – Мова укр.
6. Фопель К. Психологические принципы обучения взрослых / К. Фопель. – М.: Генезис, 2010. – 342 с.
7. Хаджирдаєва С.К. Навчання дорослих як наукова проблема / С.К. Хаджирдаєва // Дошкільна освіта. – 2005. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу 17.08.2012: <<http://www.lips.zp.ua/states/264.html>>. – Загол. з екрану. – Мова укр.

Светлана Зинченко

***Проблема развития и обучения во взрослом возрасте:
социально-психологический контекст***

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

Анотація. Автор рассматривает проблему социально-психологического развития личности. Анализирует особенности, предпосылки, циклы обучения взрослых.

Ключевые слова: *взрослость, возраст, кризис, обучение взрослых.*

Svetlana Zinchenko

Problem of development and education s in adult age: social-psychological context

Summary. *The author examines the problem of social-psychological development of personality. It is analysed the features, pre-conditions, cycles of education of adults.*

Key words: *adulthood, age, crisis, education of adults.*

УДК 37.07:005.386.2

**Алевтина Опольська,
м. Переяслав-Хмельницький**

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ КЕРІВНИКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Соціально-економічні зміни, пов'язані з процесами глобалізації та переходом до інформаційного суспільства, впливають не лише на загальні перспективи розвитку галузі освіти, а й висувають принципово нові вимоги до всіх її структур, зокрема до керівника закладу освіти. Саме від керівника та його професійної компетентності залежить конкурентоспроможність закладу на ринку освітніх послуг і забезпечення якості освіти. Механізми управління закладами освіти також потребують сьогодні модернізації новітніми інформаційними технологіями, інноваційним педагогічним інструментарієм. Отже, на часі постає питання формування та розвитку професійної управлінської компетентності керівника загальноосвітнього навчального закладу, здатного відповідати на сучасні запити суспільства в галузі освітнього менеджменту.

Поняття "компетентність" визначається як складне індивідуально-професійне утворення, яке інтегрує в собі професійні теоретичні знання, практичні уміння, навички, професійно особисті цінності та якості.

Під компетентністю С. Шишов розуміє загальну здібність і готовність особистості до діяльності, яка основана на знаннях та досвіді, які отримані завдяки навчанню, орієнтовані на самостійну участь особистості в навчально-пізнавальному процесі, а також направлені на її успішне включення до трудової діяльності [8].

В.Шепель до визначення компетентності включає знання, уміння, досвід, теоретико-практичну підготовленість до використання знань.